

Az 1885-iki budapesti kiállítás francia vendégei.

A múlt század második fele az országos és nemzetközi kiállítások kora volt, melyek egy vagy több ország ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi, művészeti munkásságát mutatták be. Céljuk az volt, hogy az emberi tevékenység e különböző ágainak fejlődését előmozdítsák. A kiállítások látogatóikat nemcsak oktadni akarták, hanem mulattatni is, ezért a látványosságokat és szórakozásokat is felvették programjukba. Ennek volt köszönhető, hogy e kiállítások nagy népszerűségnek örvendtek és óriási tömegek látogatták őket.

Az első nagyszabású világkiállítást 1851-ben Londonban a Kristálypalotában tartották, 1855-ben Párizs, 1873-ban pedig Bécs rendezett világkiállítást. Még nagyobb volt a száma az országos kiállításoknak, melyekre a kisebb államok is vállalkoztak. Nálunk az első kiállítást 1842-ben a budapesti Vigadó termeiben az Országos Magyar Iparegyesület, illetve annak aligazgatója, Kossuth Lajos rendezte „a honi műipar előmozdítására”. Az alkotmányos korszakban nagyobb vidéki városaink is rendeztek kiállításokat, melyek előkészítették az 1885-iki nagyszabású budapesti országos kiállítást. Ennek a kiállításnak nagy volt a gazdasági és erkölcsi jelentősége.

A kiállításnak Ausztriából, Németországból s a balkáni országokból számos vendége akadt. Meglátogatta egy nagyobb párizsi francia társaság is. Ez a látogatás élénk visszhangot keltett a magyar sajtóban és társadalomban. Mielőtt részletes ismertetésére rátérnék, érdemesnek tartom megemlékezni két más francia küldöttség budapesti útjáról is, melyek közül az egyik 1879-ben, a másik 1881-ben ment végbe s amelyek a magyar-francia barátságunk jellemző megnyilatkozásai voltak.

1879. március 21-én a Toulon közelében levő Giens szigete mellett egy nagy viharban elsüllyedt az *Arrogante* nevű páncélos ágyúszázad. Százötven főnyi személyzetéből csak nyolcvanan menekültek meg, a többiek, köztük valamennyi tiszt, a tengerbe fulladtak. Annak a részvétnek és nemeslelkűségnek viszonzására, melyet a franciák ugyanebben az évben a szegedi árvízkatasztrófa alkalmával tanúsítottak, Budapesten Türr István elnöklete alatt *Arrogante*-bizottság alakult, mely elhatározta egy margitszigeti ünnepély rendezését az elpusztult francia tengerészek özvegyei és árvái javára. Az ünnepélyre Türr a szegedieket segélyező francia bizottságot is meghívta, melynek megbízásából Laurençon képviselő és Gouzien zenekritikus utazott Budapestre. Hozzájuk csatlakozott Lafond újságíró, Rops festőművész és Munkácsy Mihály. A magyar fogadó bizottság képviselőjében Pázmándy Dénes és Huszár

Imre eléjük ment Bécsbe. Vidám hangulatban hajón tették meg az utat Bécsből Budapestre. Dévénynél a magyar zászló kitűzését pezsgóval és verssel köszöntötték. Budapesten a hajóállomáson politikusokból, írókból, művészekből álló küldöttség élén Ráth Károly főpolgármester és Türr István fogadta és üdvözölte a francia vendégeket.

Másnap volt a margitszigeti ünnepély. Előtte a Neptun gőzhajón Türr István a delegátusok tiszteletére bankettet adott. A szigeten magyar s francia címerekkel felékesített díszkapu várta a franciákat. A fél hatkor megkezdődött ünnepély nagyszabású hangversenyből állott. E hangverseny első részében egy 260 tagú katonazenekar eljátszotta a *Marseillaise*-t és a Rákóczi-indulót, majd magyarbarát francia zeneszerzők: Massenot, Delibes, Gounod művei következtek. Azután a kóslator romjainál kürtzene és tűzijáték szórakoztatta a közönséget. A hangverseny második része Márkus Emilia szavalatával kezdődött, aki Várady Antal Proológusát adta elő, majd magyar művészek, Maleczkyné, Blaha Lujza, Odry Lehel, Aggházy Károly, Huber (Hubay) Jenő, stb. szerepeltek. A fényesen kivilágított sziget tündéri benyomást keltett.

Az ünnepély, melyen több miniszter és egyéb előkelőség s mintegy húszezer főnyi közönség vett részt s mely táncmulatsággal végződött, az *Arrogante* károsultjainak huszonötezer frankot hozott, amihez járultak még a magánosok és egyesületek adományai.

A margitszigeti ünnepély után Laurençon és társai még egy hetet töltöttek Budapesten és Főtra, Balatonfüredre és Szegedre tettek kirándulást.

A másik francia társaságot, mely két évvel később, 1881-ben járt Budapesten, a Nemzetközi Irodalmi Egyesület bécsi kongresszusának hét résztvevője alkotta. köztük a Jókai-fordító Louis Ulbach és Adolphe Belot regény- és drámaíró, akinek A 47. cikk című színműve a Nemzeti Színházban színre került s akinek *La bouche de M. X. . .* c. regényében (1890) budapesti kirándulásáról szóló visszaemlékezése magyar olvasói körében megrótráncokozást és tiltakozást váltott ki. A budapesti Irói Körnek és a Hírlapírók Egyesületének tagjai fogadták őket s tiszteletükre a Szikszai-vendéglőben lakomát rendeztek, melyen Jókai Mór köszöntötte fel őket. Ugyanakkor, egy bécsi kongresszus után látogatott el Budapestre Mario Proth műkritikus és belügyminisztériumi könyvtárnok is, aki kormánya megbízásából hat hetet töltött fővárosunkban s ott könyvtárainkat tanulmányozta Trefort Ágost, Szász Károly és Fraknói Vilmos támogatása és vezetése mellett. *Voyage au pays des peintres* c. műve második kiadásában nagy elismeréssel szólt a magyar festőkről, különösen Munkácsyról s Benczurról és a párizsi Szalonról írt kritikájában nem mulasztotta el a figyelmet a kiállító magyar művészekre felhívni.

Annak a harminchat főből álló társaságnak, mely 1885-ben a kiállítás megtekintése végett Budapestre érkezett, az volt a célja, hogy vizsgozza a magyar Irók és Művészek Társaságának 1883-iki párizsi látogatását, erősítse a francia-magyar barátságot s tagjaival megismeresse Magyarországot. E társaság magyarországi útjának előkészítésére 1884-ben Mme Adam bizottságot alakított, melynek Victor Hugo lett az elnöke s mely a küldöttségben való részvételre egész csomó kiváló

francia író és művészt szólított fel. Budapesten a szervezés munkáját a főváros kiállítási bizottságával karöltve az Írók és Művészek Társasága vette kezébe. Ez a társaság a francia vendégek előzetes tájékoztatására egyik tagját előre kiküldötte Párizsba és magyarországi időzésük tartamára részletes és változatos programot dolgozott ki.

A társaság vezetését Ferdinand Lesseps, a szuezi és a Panama-csatorna világhírű tervezője vállalta magára. Lesseps már nyolcvanadik évében járt, de a kor nem látszott meg rajta. Eleven, szellemes és fáradhatatlan öreg úr volt; pompásan megfelelt feladatának és mindenütt, ahol megfordult, nagy rokonszenvet ébresztett. A társaság túlnyomó része magyarbarát író és művész volt, köztük Coppée, Massenet, Delibes, Robert-Fleury a legkiválóbbak s mintegy tíz újságíró, több könyvkiadó, tanár, ügyvéd, mérnök. Néhányan közülük, mint Massenet, Gouzien már jártak egy ízben hazánkban és a legtöbben résztvettek a szegedi árvízkiárosultak javára rendezett akcióban s a magyar művészek és írók 1883-iki párizsi fogadtatásában.

A társaság augusztus hetedikén indult el Párizsból. A rendező bizottság tíz tagja a magyar határig, ahová 9-én érkeztek, elébük utazott. Szobon kellemes meglepetés várt rájuk. Egy francia leányka, kinek atyja a francia-porosz háborúban meghalt s akit egy magyar család fogadott magához, virágcsokrot nyújtott át nekik. Vácnál pedig francia zászlókkal díszített csónakok vették körül hajójukat s Bak Domo-kos tanár üdvövelte őket.

A budapesti hajóállomásnál óriási tömeg éljenzése közepette Gerlőczy Károly alpolgármester, Pulszky Ferenc, Zichy Jenő és az Írók és Művészek Társasága ebédet adott tiszteletükre, ezenkívül a Budapesten töltött három nap alatt az Irói Kör, a Központi Borpince, a Nemzeti Múzeum és Budapest városa rendezett bankettet részükre. A Nemzeti Színház díszelőadással ünnepelte őket. Előadták Molère Kénytelen házasság című egyfelvonásos vígjátékát s a francia társaság két tagjának, Coppée-nak és Dreyfusnak három kisebb darabját. Az Operában is volt díszelőadás, melyet Delibes vezényelt, az ő Coppéliájából és Massenet Heródiásából mutattak be részleteket.

A francia vendégek látogatásának legkiemelkedőbb mozzanata volt az az ünnepély, melyet magyar tisztelőkkel a fővárosban való tartózkodásuk utolsó napján Petőfi szobránál rögtönöztek. Gouzien és Delibes hatalmas koszorút helyezett el a szobor talapzatára, Lesseps beszédet mondott, Coppée pedig előadta erre az alkalomra írt, Petőfit dicsőítő költeményét, melyet Gyenes László Ábrányi Emil fordításában szintén elszavalt. A szobor körül nagy tömeg verődött össze, mely lelkesen éljenezte a franciákat és Franciaországot. Az ünnepély a Szózat és a *Marseillaise* elénekelésével végződött.

A franciák augusztus 13-án megkezdték vidéki körútjukat. Első állomásuk Dobsina volt. Amerre mentek, mindenütt szakadatlan ünnepelésben részesültek. Az állomásokon küldöttségek és a *Marseillaise*-t játszó zenekarok várták őket, a falvakban pedig, amelyeken kocsijaik áthaladtak, a jámbor nép térdén állva és keresztet vetve fogadta őket. A cini-kus párizsi franciák mintha egy más világba csöppentek volna, egészen megzavarta őket ez a szokatlan látvány. Dobsinán Andrássy Manó gróf fogadta és vendégelte meg őket. A jégbarlang megtekintése után Pop-

rádra, majd Tátrafüredre érkeztek. Ott szállókban és magánvillákban helyezték el őket, este pedig bankettet és hangversenyt rendeztek részükre. Másnap kocsin a Csorba-tóhoz tettek kirándulást, majd folytatták útjukat és Kassán, Szolnokon s Békéscsabán át Aradra érkeztek, hol Lesseps megkoszorúzta a vértanúk emlékművét. Este megint bankett következett és népiünnepély a városi erdőben, ahol lampionok fénye alatt nagy tömeg táncolta a csárdást. Egy nő belekarolt az öreg Lessepsbe s táncolni kezdett vele, az ő példájára azután a többi francia is járta a csárdást.

Aradról Mezőhegyesre mennek, ahol az állami méntelep igazgatója, Ehrenberger ezredes fogadja őket, a tiszti kaszinóban reggelit szolgáltat fel részükre, megmutatja nekik a ménest és lovas mutatványokkal szórakoztatja őket. Ott vacsoráznak és alszanak; másnap Orosházára, onnan pedig lovasbandérium kíséretében 40 kocsin Mágocsra mennek, hol Károlyi Alajos gróf vendégeli meg őket. Alföldi útjuk következő állomása Szentés volt. A szentesiek is ugyancsak kitétek magukért. 70 kocsis és 40 tagú lovas bandérium várta a vendégeket a város határában s a tiszteletükre emelt diadalkapunál Sarkadi Nagy Mihály polgármester üdvözölte őket. Azután a város lakosságának éljenzése mellett a franciák bevonultak a városba. Magánházaknál kaptak szállást, egy kicsit pihentek, este felé megjelentek a Széchenyi-erdőben rendezett népiünnepélyen, azután a vármegyeháza erkélyéről végignézték a tiszteletükre felvonuló fáklyás menetet, este pedig résztvettek egy 600 terítékes banketten, melyet táncmulatság követett.

Másnap Szeged következett, hová hajón érkeztek. Ott Szabados János polgármester köszöntötte az érkező francia vendégeket és magyar kísérőiket, akik azután kocsiba ültek és megtekintették a várost, melynek újjáépítéséhez a franciák tekintélyes összeggel járultak hozzá. Az esti banketten kétszáz résztvevő ünnepelte a francia-magyar barátságot, utána a franciák a fényesen kivilágított Stefánia-parkban a szegedi közönség hódolatát fogadták, megtekintették a tűzi játékot, majd az éjjeli vonattal visszautaztak a fővárosba.

A szegedi lapok szerint volt a fogadtatásnak egynéhány humoros epizódja. Feltűnést keltett Coppée, hátán a cifra szűrrel, melyet Pulszky Károly, az Országos Képtár igazgatója Mezőhegyesen egy juhásztól vett meg részére. Az öreg Lesseps pedig a Stefánia-sétányon lelkesedésében átölelt és megcsókolt egy szegedi hölgyet, hogy ezzel fejezze ki a magyarok iránt érzett szeretetét. Pulszky mosolyogva nézte a jelenetet s mikor egy szegedi hölgy azt kérdezte tőle, hogy nem akar-e ő is valakit megcsókolni, Pulszky így felelt: „Nem, én nem vagyok nyolcvan esztendő, mint Lesseps.”

Augusztus 20-án a francia társaság visszaérkezett Budapestre. Egyesek még aznap továbbutaztak Párizsba, nagy részük augusztus 21-én hagyta el a fővárost.

Mint láttuk, a franciák számára az a tíz nap, melyet hazánkban töltöttek, a bankettek, ünnepélyek, felköszöntők szakadatlan sorozata volt. *More patrio* agyon etettük-itattuk és ünnepeltük őket. Egy nap sem tudták kialudni magukat, a sok ünnepléstől és a sok italtól soha sem voltak józanok. Csoda, hogy kibírták ezt a tíz napos dínom-dánomot. A mai olvasó szinte szégyenkezve olvassa a magyar lapoknak a fran-

ciák ünnepléséről szóló tudósításait. A Nemzeti Múzeumban rendezett bankett és tánc után — mint írják — halomszámra söpörték ki a vendégek által földhöz vagdosott poharak és palackok törmelékeit. Jókai a kiállítás borpincéjében tartott felköszöntőjében hallgatói elnézését kérte, arra hivatkozva, hogy be van csípve. Borostyáni Nándor hírlapíró Mezőhegyesen, miközben egy asztal tetején szónokolt, kitörte a lábát, ugyanott a lelkes hangulatban két francia is „könnyebb zúzódásokat szenvedett”. A magyarok példáját ugyanis a franciák is követték. Megtanulták, hogyan kell csárdást táncolni s az asztal meg a hordó tetejéről szónokolni. Az ő jókedvük és duhajságuk is határtalan méreteket öltött és a magyar borok hatása alatt a magyar-francia testvériségről hihetetlen badarságokat fecsegték össze.

Ahhoz ellenben, hogy a kiállítást, amely pedig a komoly tanulmányozást megérdemelte volna s az országot, amelynek megismerése szintén céljuk volt, figyelmesen, a maguk szemével megtekintsék, nem volt idejük és módjuk. Minden francia mellé vezetőül két magyar volt besorozva, olyan, aki járt Párizsban és tudott franciául. Ez jó gondolat volt, de a vezetőknek nem igen akadt más dolguk, mint ünnepélyről ünnepélyre, bankettéről bankettre hurcolni a franciákat. A cél pedig az lett volna, hogy a francia vendégek ittlétük alatt megismerkedjenek a magyarság kultúrájával, művészeti és irodalmi életével, a magyar föld természeti szépségeivel, történeti emlékeivel s e tapasztalatok és tanulmányok alapján hazatérve hírlapi s folyóiratcikkekben és könyvekben ismertessék az igazi Magyarországot és ellensúlyozzák Millaud, Tissot s más akkori franciáknak útleírásait, melyeknek léhasága, felszínessége és fölénye megbotránkozttatta magyar olvasóikat s melyek szerint Magyarország a cigányok, jó borok, jó lovak és szép asszonyok hazája, semmi egyéb.

A franciák magyarországi látogatása tehát, mint láttuk, valóságos diadalút volt, mely a magyar és francia sajtóban élénk visszhangot ébresztett.

A franciák s magyar barátaik minden alkalmat felhasználtak annak hangsúlyozására, hogy a látogatásnak nem volt más célja, mint egyrészt a magyarok látogatásának viszonzására, másrészt a kiállítás megtekintése és Magyarország megismerése. A magyar ellenzéki lapok tudósításai s a banketteken elhangzott felköszöntők azonban nyilvánvalóvá tették a látogatás politikai hátterét. Az újságírók és szónokok, midőn a magyar-francia barátságot, a két nép politikai eszményeinek azonosságát s a nemzetek testvériségét hirdették, voltaképpen Ausztria és Németország ellen tüntettek. Az utazásnak e politikai célzata különösen szembeűnt a nagy alföldi városokban, melyeknek tiszta magyar lakói, mint a negyvennyolcas hagyományok leghűségesebb őrzői s a függetlenségi politika leglelkesebb hívei, örömmel ragadták meg az alkalmat, hogy a francia vendégek ünneplésével Ausztria iránti ellenszenvüknek kifejezést adjanak.

A magyar kormány, a kormánypárt és az állami hatóságok nem vettek részt a franciák ünneplésében. Az akkori miniszterelnök, Tisza Kálmán a franciák budapesti látogatásának első napján kitért a tőle pár lépésre lévő franciák üdvözlése elől, azután pedig, hogy a velük való találkozást elkerülje, hirtelen elutazott a fővárosból. Ez annál sértőbb

volt a franciákra, mert 1883-ban Párizsban Grévy köztársasági elnök fogadott néhányat a magyar kiránduló társaság tagjai közül. Egy-két tagját kivéve, a magyar arisztokrácia és az egyetem is távol maradt az ünnepléstől. Túloztak tehát a franciák, midőn hazaküldött újságcikkeikben azt írták, hogy az egész magyar nemzet osztatlan lelkesedéssel ünnepli őket. A valóság az, hogy a fogadás és az ünneplés a budapesti függetlenségi párti politikusok, szabadkőműves és liberális írók és művészek műve volt, akiknek azonban a sajtó útján és a buzgó propagandával sikerült a fővárosban és különösen a vidéken nagy tömegeket megmozdítani. A hivatalos Magyarország távolmaradt az ünnepléstől, a magyar társadalom sem vett benne részt egységesen, amit Tóth Béla a Pesti Hirlapban így jellemzett: „Valóságos demonstráció az, amint ettől a békés, semmiféle politikát sem űző, barátságos utazó társaságtól itt minden osztály és rend távoltartotta magát... Ismétlem, valóságos ellenséges tüntetés volt ez. Értésére adatott a franciáknak, hogy itt nem vesz senki róluk tudomást, csak az írók, művészek, a főváros, a kiállítás és az utca. Aki másban a hivatalosságnak vagy a kék vérnélk csak egy cseppje van, az nem.”

Az osztrák és német lapok rossz szemmel nézték a franciák magyarországi látogatását és nem láttak benne egyebet a hármasszövetség ellen irányuló politikai manővernél. Bosszantotta őket, hogy a bankettek magyar szónokai nem restelték hangoztatni, hogy Magyarországnak Ausztriával és Németországgal való szövetsége nem az érzelmeiken, hanem az érdekeken alapszik, azt a magyarság csak ideiglenes és kényszerű megoldásnak látja s ha a szíve sugallatát követhetné, a franciák mellé állana. A *Times* bécsi levelezője is a magyar lapok cikkei alapján szóvá teszi azt az ellentétet, amely a franciáknak magyarországi lelkes fogadtatása s a magyaroknak a német politikához való csatlakozása közt fennáll. A *Times* cikke a magyar és francia sajtóban egyaránt visszhangra talált. A magyar lapok, köztük a *Pester Lloyd*, kijelentették, hogy a magyarországi francia-barát tüntetésnek nincsen politikai jelentősége s az egyáltalában nem zavarja meg Magyarországnak Ausztriához és Németországhoz való jó viszonyát. E kijelentések azután lehűtötték a francia lapok lelkesedését. Azok is rájöttek arra, hogy a magyaroktól, bármennyire hangsúlyozzák is a franciák iránt érzett rokonszenvüket, akármennyire lelkesednek is a francia irodalomért és művészetért, politikai tekintetben semmit sem lehet várni, mert elszakíthatatlan kötelékek fűzik őket a hármasszövetség politikájához.

A francia társaság tagjainak jelentékeny része író volt, köztük a legjelentékenyebb napi és hetilapok levelezői, akik napról-napra küldtek haza lapjaiknak cikkeket, úgy hogy 1885. augusztus havában mintegy két héten át a francia sajtó tele volt a franciák magyarországi utazására vonatkozó tudósításokkal.

Mint hogy a franciák magyar barátaiktól sok panaszt hallottak a Tissot-féle sekélyes és rosszmájú útikönyvek ellen, Budapesten tervbe vették, hogy hazánkról közösen egy alapos munkát írnak, melyben ismertetik a magyar irodalmi és színházi életet s melyet Robert-Fleury és Clairin hazánkban készült rajzai fognak díszíteni. Ez a munka, mely valóban hézagpótló lett volna, sohasem készült el.

A franciák, akik e kirándulásban résztvettek, általában kedvező

benyomásokkal hagyták el hazánkat s ha útjuk politikai eredményeihez fűzött reményeik nem is valósultak meg, a legtöbben egész életükben kellemesen gondoltak vissza a nálunk töltött napokra és megőrizték Magyarország s a magyar irodalom iránti érdeklődésüket. Coppée pld. öt év múlva Mikszáth egyik művének francia fordításához írt előszavában így emlékezik meg magyarországi útjáról: „Tündéri utazást tettem Magyarországon... Felejthetetlen emlék marad számomra. Ha behunyam a szememet és vizionlátom a kivilágított városokat, az ünnepi fényárban úszó termeket, ahol a tokajival töltött poharak összezsengenek, hallom a cigány kopott hegedűjén felcsendülő *Marseillaise*-t és a Rákóczi-induló hangjait. ... Magyarország akkor igen megható cselekedetet vitt véghez. Kezet nyújtott a legyőzötteknek... Az 1870-iki háború óta ekkor tapasztalta Franciaország egy nemzet feléje irányuló rokonszenvét.”

Kettő a Budapesten járt francia írók közül, Mario Proth és Louis Ulbach könyvalakban is kiadta Magyarországról szóló újságcikkeit. Ulbach művének címe: *La csárdás*. Nemcsak a *Gil Blas*-ban megjelent magyarországi cikkei vannak benne, hanem ausztriai, romániai és egyéb útijegyzetei s benyomásai is. Joseph Montet is külön könyvecskében írta meg budapesti, tátrai és alföldi élményeit. Mindhárom könyvet egyforma lelkesedés, szeretet és hála hatja át, magasztalják a magyar népet, jellemet, vendégszeretetet, kritikát semmi tekintetben nem gyakorolnak. A magyarországi kirándulás irodalmi terméke Pozzi orvosnak Clairin képeivel díszített értekezése is, mely e mondattal kezdődik: „Nincs nép, melyet Franciaországban jobban szeressenek, de olyan sem igen van, melyet olyan kívéssé ismerjenek, mint a magyar.” Ezért vélte a szerző kis művében szükségesnek honfitársaival személyes élményei s egy magyar ismerősének adatai alapján hazánk régi és mai népeit megismertetni.

Akadtt azonban egy francia újságíró, aki magyarországi tapasztalatait hazánk s népiünk gyalázására használta fel. Ez Jules Lermina újságíró volt, aki Magyarországból való hazatérte után egy párizsi napilapba két cikket írt a magyar társadalmi viszonyokról s abban hazánkat mint egy barbár, középkori, elmaradott országot tüntette fel. Lermina cikkei itthon nagy megbotránkozást keltettek, annál inkább, mert a francia társaság látogatása előtt a magyarság lelkes hívének mutatta magát, részt vett Kossuth Iratának francia fordításában s úgy látszott, hogy jól érezte magát nálunk, ő is élvezte a magyar vendéglátást s ő is táncolta a csárdást, melyet otthon egyik cikkében mint a magyarok erkölcsi romlottságát bizonyító, förtelmesen erotikus táncot írt le.